

Јелена М. Јосијевић¹
Крагујевац

ГРАМАТИЧКА ОБЕЛЕЖЈА СЛОБОДНОГ НЕУПРАВНОГ ГОВОРА У РОМАНИМА ЏЕЈН ОСТИН

У раду се разматра реализација слободног неуправног говора (СНГ) у романима Џејн Остин: *Разум и осећајности* (1811), *Гордост и предрасуда* (1813), *Мансфилд парк* (1814), *Ема* (1815), *Норџенгерска опатија* (1818) и *Под шућим ућицајем* (1818). Циљ је испитати владајуће мишљење да слободни неуправни говор у стваралаштву Џејн Остин, као његове зачетнице, не би требало посматрати кроз призму модела какав се среће у савременој књижевности. Међутим, анализа ће показати да су одступања од модела описаног у литератури занемарљива и да је слободни неуправни говор још у својим зачецима имао иста граматичка обележја каква има и данас.

Кључне речи: слободни неуправни говор, граматичка реализација, граматички показатељи

Уводна разматрања

Слободни неуправни говор (СНГ) представља посебан вид преношења туђег говора. Према М. Ковачевићу (2012), СНГ има граматичке особине неуправног говора, али се од њега и битно разликује. Сличност између ова два вида преношења туђег говора на првом месту се огледа у употреби глагола и заменица из перспективе приповедача/говорника. Са друге стране, за разлику од неуправног говора, у слободном неуправном говору изостају дидаскалија (конференса) и везивни елемент.

Слободни неуправни говор најчешће се среће у књижевним текстовима, па га традиционална стилистика и повезује само са уметничком књижевношћу. Тако једна од дефиниција каже да је слободни неуправни говор поступак представљања мисли или исказа књижевног јунака удруживањем граматичких, али и других, одлика управног говора јунака и одлика неуправног говора приповедача (Baldik 2001: 101). Овим удруживањем ствара се својеврсна комбинација одлика два дискурзивна догађаја, два стила, два језика, два гласа, два семантичка и аксиолошка система где један припада приповедачу, а други лику (Prins 2011: 185). Т. Поповић (2007: 154) зато и тврди да слободни неуправни говор увек представља *стилско двогласје*. Иако СНГ остварује свој пун стилистички и наративни потенцијал у књижевним текстовима, он свакако није

¹ jelenajosijevic@yahoo.com

ограничен само на овај вид приповедног изражавања, и неретко се среће и у усменим предањима (Veters 1994: 190).

Слободни неуправни говор није само интересантан као стилистички и наративни поступак. Он има и елементе синтаксичке категорије и управо је тај његов аспект битан за овај рад. Наиме, у раду се пореде граматички показатељи СНГ-а у стваралаштву Џејн Остин са граматичким обележјима модела који је описан у литератури, а који се заснива на модерној књижевности. Романи Остинове одабрани су за ову анализу јер се управо она наводи као прва књижевница која је систематски користила технику слободног неуправног говора у англофоној књижевности (Коп 1978: 108), али и као један од првих аутора у књижевности уопште (Ган 2004: 35; Lips 1926). Међутим, влада мишљење да СНГ у романима Џејн Остин не би требало посматрати кроз призму модела СНГ-а какав се среће у савременој књижевности јер је тада он био тек у својим зачецима (Ган 2004: 35). Овај рад испитује да ли постоје и колике су разлике у ова два модела са строго граматичког становишта.

Грамаиички показатељи СНГ-а

У овом сегменту рада биће представљени основни граматички показатељи модела СНГ-а описаног у литератури у директном поређењу са граматичким показатељима какви се срећу у стваралаштву Џејн Остин. Анализом је обухваћено свих пет романа Остинове: *Sense and Sensibility* (1811), *Pride and Prejudice* (1813), *Mansfield Park* (1814), *Emma* (1815), *Northanger Abbey* (1818) и *Persuasion* (1818). Зарад боље прегледности граматичка обележја су презентована кроз следеће категорије: 1) субординација и глагол навођења, 2) слагање времена, 3) деиктички елементи, 4) синтаксичке особености, 5) експресивни облици, 6) модалност, 7) ортографија.

Одсуство глагола навођења. Одсуство субординације и изостављање уводног глагола, глагола навођења, основно је обележје које СНГ разликује од неуправног говора (Prins 2003: 35). Романи Џејн Остин у том аспекту не представљају изузетак:

His character was decided. He was the proudest, most disagreeable man in the world, and everybody hoped that he would never come there again. (1964: 8)

Soon, however, she began to reason with herself, and try to be feeling less. Eight years, almost eight years had passed, since all had been given up. How absurd to be resuming the agitation which such an interval had banished into distance and indistinctness! (1985: 692)

Her manners were pronounced to be very bad indeed, a mixture of pride and impertinence; she had no conversation, no style, no beauty. Mrs. Hurst thought the same, and [...] (1964: 32)

Ови примери су интересантни јер јасно илуструју поступак којим се Џејн Остин у својим делима често служи. Како се може видети из сва три примера, реченичним структурама којима се преноси туђ говор не-

достаје конференса, па самим тим и глагол навођења. Међутим, и конференса и глагол навођења дати су у реченици која претходи. Та уводна реченица у својој структури садржи глагол навођења (*decide, reason* и *pronounce*) чија је допуна изостављена. Читалац осећа ту празнину као недостатак информације и очекује да она буде попуњена. Допуна следи у виду слободног неуправног говора. Реченица са глаголом навођења чија је допуна изостављена у делима Остинове некада и следи СНГ-у:

Must it not follow of course, that, when he was understood, he should succeed?
He believed it fully. (1985: 541)

Never had any week passed so quickly – he could hardly believe it to be gone. He said so repeatedly. (19486: 85)

На примерима попут ових јасно се види зашто је СНГ интересантан и са прагматичког становишта. Међутим, у овом раду неће се залазити у дубљу прагматичку анализу јер таква анализа превазилази и оквири и потребе овог рада.

2) *Слагање времена*. Једна од најупечатљивијих сличности између СНГ-а и неуправног говора јесте поштовање конвенције слагања времена (Prins 2003: 35). Због тога, СНГ у језицима у којима ова конвенција важи обилује претериталним временима која се односе на прошле радње, али и на садашње и будуће. Употреба глаголских времена у СНГ-у Џејн Остин у потпуности је у складу са предвиђеном конвенцијом што илуструју и следећи примери:

Her report was highly favourable. Sir William had been [← was] delighted with him. He was [← is] quite young, wonderfully handsome, extremely agreeable, and, to crown the whole, he meant [← means] to be at the next assembly with a large party. Nothing could be [← can be] more delightful! To be fond of dancing was [← is] a certain step towards falling in love; and very lively hopes of Mr. Bingley's heart were entertained. (1964: 6)

Never had any week passed so quickly – he could [← can] hardly believe it to be gone. He said so repeatedly. (19486: 85)

[...] or how could [← can] a boy be sent out to the East? (1985: 308)

She would [← will] try to be more ambitious than her heart would [← will] allow. She would [← will] hesitate, she would [← will] tease, she would [← will] condition, she would [← will] require a great deal, but she would [← will] finally accept (1985: 608)

3) *Деиктички елементи*. У оквиру анализе употребе деиктичких елемената посматраће се употреба заменица, као и временских и просторних деиктичких елемената. Принс (2003: 35) наводи да заменице првог и другог лица у СНГ-у постају по правилу заменице трећег лица. У овом аспекту СНГ се поклапа са неуправним говором. Са друге стране, временски и просторни деиктички изрази задржавају облик идентичан оном какав срећемо у директном исказу (попут „сад”, „ево” и „овде”) (Prins 2003: 35).

Заменице првог и другог лица, у СНГ-у Џејн Остин, по правилу се јављају у трећем лицу, што је условљено позицијом свезнајућег приповедача у контексту реализације говора лика. Заменице се јављају у трећем

лицу једнине, али и у трећем лицу множине (9). Поред транспозиције субјекатских личних заменица (2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 17) у примерима је приказана и транспозиција објекатских личних заменица (3, 16), присвојних заменица у атрибутивној функцији (1, 6, 13, 15) и рефлексивних заменица (10, 18, 19):

“As to her [\leftarrow my]₁ *younger* daughters, she [\leftarrow I]₂ could not take upon her [\leftarrow me]₃ to say—she [\leftarrow I]₄ could not positively answer—but she [\leftarrow I]₅ did not *know* of any prepossession; her [\leftarrow my]₆ *eldest* daughter, she [\leftarrow I]₇ must just mention—she [\leftarrow I]₈ felt it incumbent on her to hint, was likely to be very soon engaged.” (1964: 67)
Brother-in-law of Wickham!... They [\leftarrow we]₉ owed the restoration of Lydia, her character, everything, to him. ... For herself [\leftarrow myself]₁₀ she [\leftarrow I]₁₁ was humbled; but she [\leftarrow I]₁₂ was proud of him... (1964: 314)
His affection was all her [\leftarrow my]₁₃ own. She [\leftarrow I]₁₄ could not be deceived in that. Her [\leftarrow my]₁₅ mother, sisters, Fanny, all had been conscious of his regard for her [\leftarrow me]₁₆ at Norland; (19486: 115)
How could she [\leftarrow I]₁₇ have so imposed on herself [\leftarrow myself]₁₈? Heaven forbid that Henry Tilney should ever see her folly! (1994: 157)
‘without any ambition of that sort himself [\leftarrow myself]₁₉ — without any solicitude about it...’ (1994: 163)

Конвенција транспозиције заменица у СНГ-у изостаје код показних заменица, па се, уместо очекиваних облика *that* (*тај, та, то*) и *those* (*ти, те, ша*), у романима срећу облици *this* (*овај, ова, ово*) и *these* (*ови, ове, ова*):

What a stroke was this for poor Jane! (1964: 216)
What a softener of the heart was this persuasion! (19486: 116)
Nor was this all. (1985: 518)
[...] and what difference did this make in the evils of the connexion? (1948a: 155)
And now, poor girl! she was considerably worse from this reappearance of Mr. Elton. (1948a: 159)
This card-room would be wanted as a card-room now; (1948a: 221)
And yet, this was to happen. (1994: 126)
And all this by such a man as General Tilney... (1994: 210)
[...] and if to these losses, the loss of Donwell were to be added... (1948a: 372)

Временски и просторни деиктички елементи задржавају идентични облик у СНГ-у. Другим речима, код њих не долази до транспозиције и задржава се перспектива јунака:

[...]; how acutely did she now feel it! (1964: 268)
[...] and if Maria could now speak so securely of her happiness with him, speaking certainly without the prejudice, the blindness of love, she ought to be believed. (1985: 449)
and now it had happened to the very person, and at the very hour, when the other very person was chancing to pass by to rescue her! (1948a: 293)
[...] here he had been acting as he ought to do. To be the friend of the poor and the oppressed! (1985: 599)
[...] but here was a reward indeed springing from it! (1985: 802)

4) *Синтаксичке особености*. Од синтаксичких показатеља СНГ-а у романима је уочена инверзија у питањима, а присутне су и структуре које се везују за говорни језик и језик мишљења (понављања и слободно низање мисли). У примерима који следе дати су одломци који илуструју употребу инверзног реда речи, карактеристичног за директне исказе:

What could be the meaning of it? (1964: 69)

What could it contain? To whom could it relate? By what means could it have been so long concealed? (1994: 155)

Whose views might it not affect? (1985: 625)

Should she proceed no farther? —should she let it pass, and seem to suspect nothing? (1948a: 299)

Was there any chance of his being hereafter useful to Sir Thomas in the concerns of his West Indian property? (1985: 308)

What would be the consequence? Whom would it not injure? Whose peace would it not cut up forever? (1985: 625)

Did she love him well enough to forego what had used to be essential points? Did she love him well enough to make them no longer essential? (1985: 489)

У романима се налази и на честа понављања речи и већих конструкција, али и на конструкције које се слободније нижу у оквиру исте реченице. И једна и друга појава карактеристичне су за говорни језик, а посебно су моћно средство приликом представљања емотивних и психичких стања јунака, попут стања страха, беса, панике, узнемирености, збуњености. Понављање се може посматрати као *самоисправљање* (*self-correction*), процес који се везује за усмену комуникацију или процес мишљења, а који за циљ има прецизнију формулацију исказа или мисли. Слободније низање мисаоних целина у оквиру реченице одаје утисак непрекиданости тока мисли, које је додатно појачано употребом интерпункцијских знакова, запете и тачке и запете. Типографски обележене паузе и границе мисаоних целина у СНГ-у упућују на оклевање и дисфлуентност, која није карактеристична за приповедача, посебно не објективног свезнајућег приповедача, те се приписује ликовима (Maier 2012: 6):

[...] and where he was reduced to meet, frequently meet, reason with, persuade, and finally bribe, the man whom he always most wished to avoid, and whose very name it was punishment to him to pronounce. (1964: 314)

Poor Knightley! poor fellow! — sad business for him. — She was extremely concerned; for, though very eccentric, he had a thousand good qualities. — How could he be so taken in? — Did not think him at all in love — not in the least. — Poor Knightley! — There would be an end of all pleasant intercourse with him. — How happy he had been to come and dine with them whenever they asked him! But that would be all over now. — Poor fellow! — No more exploring parties to Donwell made for her. Oh! no; there would be a Mrs. Knightley to throw cold water on every thing. — Extremely disagreeable! But she was not at all sorry that she had abused the housekeeper the other day. — Shocking plan, living together. It would never do. She knew a family near Maple Grove who had tried it, and been obliged to separate before the end of the first quarter. (1948a: 414)

5) *Експресивни облици*. Експресивни облици (коментари, узвици и узвичне конструкције, реторичка питања, реченични прилози и прилози става) још један су од показатеља СНГ-а (Каравесовић 2010: 47), а ни романи Џејн Остин у том аспекту не представљају изузетак:

- oh! how acutely did she now feel it! (1964: 268)
- How strange that she should not perceive his admiration! (1994: 132)
- How eloquent could Anne Elliot have been! (1994: 671)
- What blindness, what madness, had led her on! (1948a: 359)
- Such an elivation on her side! Such a debasement on his! (1948a: 364)
- That she should receive an offer of marriage from Mr. Darcy! That he should have been in love with her for so many months! (1964: 187)
- He would be at home in September, and where would be the harm of only waiting till September? (1985: 331)
- What right had she to be of importance to her family? (1985: 582)
- What were nine miles to a young man? (1948a: 277)

6) *Модални елементи*. Модални глаголи, као показатељи СНГ-а, у литератури нису добили адекватан третман, те се углавном у овом контексту и не помињу. Модални глаголи показују одређени лични став према догађајима, који се од објективног свезнајућег приповедача не очекује (Maier 2012: 4). У наредним одломцима, поред модалних глагола, присутни су и модални адвербијали (*probably, perhaps, possibly*) и модалне конструкције (*to be sure, to be likely*):

- Elizabeth would wonder, and probably would blame her; and though her resolution was not to be shaken, her feelings must be hurt by such a disapprobation. (1964: 121)
- Brother-in-law of Wickham! Every kind of pride must revolt from the connection. He had, to be sure, done much [...]. It was reasonable that he should feel he had been wrong; he had liberality, and he had the means of exercising it; and though she would not place herself as his principal inducement, she could, perhaps, believe that remaining partiality for her might assist his endeavours in a cause where her peace of mind must, be materially concerned. (1964: 314)
- The Colonel, too! — perhaps scarcely less an object of pity! — Oh! — how slow was the progress of time which yet kept them in ignorance! (1948b: 268)
- Should she proceed no farther? — should she let it pass, and seem to suspect nothing? — Perhaps Harriet might think her cold or angry if she did; (1948a: 299)
- They should lose her; and, probably, in great measure, her husband also. — Frank Churchill would return among them no more; (1948a: 372)
- Did she, in short, want anything he could possibly get her, or do for her? (1985: 315)
- [...] she must just mention — she felt it incumbent on her to hint, was likely to be very soon engaged. (1964: 67)
- Were she likely to have a home to invite her to, what a blessing it would be! (1985: 609)

2) *Орфографија*. У СНГ-у нема ортографских обележја пренесеног исказа (Принс 2003: 35). Међутим, у романима Џејн Остин неретко је СНГ обележен *наводницима*:

“As to her *younger* daughters, she could not take upon her to say — she could not positively answer — but she did not *know* of any prepossession; her *eldest* daughter, she must just mention — she felt it incumbent on her to hint, was likely to be very soon engaged.” (1964: 67)

Ово је уједно и једни граматички показатељ СНГ-а који стваралаштво Џејн Остин разликује од модела описаног у литератури. Уз то, примери у којима ауторка ортографски не обележава СНГ далеко су бројнији од примера где то чини. У наредном поглављу рада већа пажња посвећена је анализи употребе ортографије као маркера пренесеног исказа у делима Остинове.

На самом крају поређења ова два модела ваља поменути да многи аутори сматрају да се СНГ не може строго одредити граматичким критеријумима (Prins 2003: 185). Критеријуми се често не спроводе доследно и увек су присутна одређена одступања. Маиер (2012) примећује да постоје бројни примери у којима аутори ортографски маркирају СНГ. Принс (2003: 35) истиче да глагол *навођења*, иако обично изостаје, може и да се јави, али и тада не чини структуру СНГ-а и издвојен је запетом. Ковачевић (2012) скреће пажњу да се заменице могу јавити у сва три лица, јер се слагање категорије лица у СНГ-у одвија из тачке гледишта аутора, те и употреба заменица зависи од места и улоге наратора у контексту реализације говора лика (Ковачевић 2012). Одступање које је забележено код Остинове свакако није усамљен случај, а није ни довољан разлог да се сматра мање *развијеним* обликом слободног неуправног говора, јер бар судећи према граматичким критеријумима испуњава све предвиђене услове.

Знаци навода као обележје *туђе* говора у СНГ-у

Употреба наводника као обележја *туђе* говора у стваралаштву Џејн Остин може се довести у директну везу са два битна обележја ауторкине поетике. У основи оба лежи чињеница да су романи Остинове били намењени јавном читању (Михелсон 1990: 1–12). Јавно читање књижевних дела у периоду када је ауторка стварала било је један од најпопуларнијих видова забаве, а постоје и писани докази да је Остинова у том виду забаве лично изезетно уживала. Другим речима, ауторка је романе стварала да би их јавно *изводила*. Извођачка функција романа наметнула је потребу да се у читање унесу и елементи глуме, да се гласовима јунака да већа слобода, али и да се глас приповедача учини што занимљивијим слушаоцима.

Зарад што експресивнијег усменог приповедања, Остинова је својим јунацима дала пуну слободу која најбоље долази до изражаја у обиљу дијалога и епистоларних форми које јој као извођачу пружају могућ-

ност да мења гласове и опонаша своје јунаке и самим тим јавно читање учини што занимљивијим својим слушаоцима. Управо из ових разлога, ауторка неретко обележава курзивом речи које би при читању требало нагласити. И употреба СНГ-а може се директно повезати са захтевима које намеће јавно читање романа, а у романима Остинове га управо из те перспективе и треба посматрати (Mihelson 1990: 1–8). Интеракције међу ликовима могу се учинити динамичнијим дијалозима, личне емоције и коментаре на одређене догађаје јунаци могу изнети и у епистоларним формама, али како о оним најинтимнијим моментима које човек обично сачува за себе, и које не дели са другима, о тајним мислима и осећањима, приповедати, а да буду довољно експресивни? Слободни неуправни говор се чини као идеално средство јер као стилско двогласје допушта да се глас приповедача и глас јунака преплету у јединствени исказ. Глас јунака исказу наратора који о догађајима приповеда даје на експресивности.

Друга особина поетике Џејн Остин која се може сматрати директном последицом извођачке функције романа јесте свакако чињеница да приповедачи у романима, иако свезнајући, нису објективни. Да би унела динамичност у приповедање, Остинова не само да допушта гласовима јунака да увек буду присутни, већ допушта и свом приповедачу да буде субјективан. На тај начин, приповедач иако није активан учесник догађаја постаје можда чак и главни лик романа. Субјективност приповедача је изражена до те мере да се они односе према ликовима и догађајима са изузетном дозом ироније што романима даје и хумористичну ноту. Неретко то чине опонашањем јунака. Ехоичност језика јунака у романима Остинове огледа се на свим нивоима реченичне структуре, па се неки аутори залажу да се и СНГ посматра из те перспективе. Везу између СНГ-а, тј. хетероглосије, и ироније и хумора приповедача опазио је и Бахтин (1981: 305), који истиче да се за један од видова хетероглосије везује *исуго-објективна мошваација*, која се најчешће среће у романима који имају комичну ноту. Субјективни приповедачи у романима Остинове исмевају будаласте, презиру зле, саосећају са унесрећенима:

Poor Fanny! Though going as she did willingly and eagerly, the last evening at Mansfield Park must still be wretchedness. (1985: 576)

Осим очигледног усклика (*Poor Fanny!*) којим приповедач изражава своје саосећање са јунакињом у горе наведеном примеру наилазимо и на модални глагол (*must*) којим се изражава могућност, па приповедач износи своју претпоставку (*must still be wretchedness*), где би се од објективног приповедача очекивала констатација о стварном стању ствари. Субјективност приповедача у романима свој врхунац достиже у моментима када се наратори обраћају читаоцу у првом лицу:

I wish I could say, for the sake of her family, that the accomplishment of her earnest desire in the establishment of so many of her children produced so happy an effect as to make her a sensible, amiable, well-informed woman for the rest of her life. (1964: 373)

But Elinor – how are her feelings to be described? (19486: 311)

I purposely abstain from dates on this occasion, that every one may be at liberty to fix their own [...] (1985: 647)

Alas! If the heroine of one novel be not patronized by the heroine of another, from whom can she expect protection and regard? I cannot approve of it. Let us leave to the reviewers to abuse such effusions of fancy [...] (1994: 24)

I leave it to my reader's sagacity to determine [...] (1994: 231)

Оба наведена обележја поетике Џејн Остин, и слобода гласова јунака и субјективност приповедача, која су у директној вези са извођачком употребом романа могу се схватити као мотивација за маркирање СНГ-а знацима навода. Субјективност приповедача, његова склоност ка опонашању ликова, експресивност њиховог језика и употреба модалних глагола, речи и конструкција, отежавају идентификацију СНГ-а у романима, јер се све претходно наведене карактеристике везују и за СНГ.

Експресивности, која се намеће као основни циљ при јавном читању, даље доприноси и обиље примера неуправног говора у којима се чувају ортографске ознаке питања и узвика (које М. Ковачевић (2012) класификује као *експресивни неуправни говор*) и употреба других ортографских ознака пренешеног туђег говора, попут великог слова (које М. Ковачевић (2012) назива *полууправним експресивним неуправним говором*). У случају када је у питању обавештајна реченица и када знак питања и знак узвика не могу бити искоришћени у служби експресивности, Остин се опредељује за знаке навода:

[...] and he then modestly owned that, 'without any ambition of that sort himself [← myself], without any solicitude about it, he [← I] did believe [← do believe] them to be unrivalled in the kingdom...' (1994: 163)

Како су у претходном примеру присутни и дидаскалија (подвучена у примеру), везивни елемент (*that*) и слагање времена, а заменице су дате у трећем лицу, сви критеријуми су испуњени да се дати пример класификује као неуправни говор. Међутим, након везивног елемента следи запета, интерпункцијски знак којим се у енглеском језику ортографски маркира директни говор, и који одговара двотачци у српском језику, а присутни су и знаци навода, које можемо посматрати као маркере експресивног неуправног говора у случају немогућности употребе других обележја (знака питања или знака узвика). Према свему наведеном, дати пример не може се класификовати као СНГ због постојања дидаскалије, везивног елемента и запете као маркера директног говора, али овај пример је добар показатељ зашто ауторка прибегава употреби знака навода у случајевима када се експресивност наметне као суштински битан циљ, а сва остала средства која јој доприносе нису доступна.

По истом принципу који је горе илустрован на примеру полууправног експресивног неуправног говора, функционишу и примери са слободним неуправним говором. Треба имати на уму да поред тога што се експресивност говора јунака у романима Остинове не истиче у односу на дискурс приповедача, јер је и он сам изузетно експресиван, постоје и

граматички разлози зашто је репродуковани исказ јунака у великој мери интегрисан у индиректни дискурс. Разлог је у поштовању конвенције слагања времена. У језицима код којих важи ова конвенција, као што је енглески језик, репродуковани туђи говор у већој мери је интегрисан у индиректни дискурс него што је то случај са језицима у којима нема слагања времена (Рајић 1996: 189). Сви ови разлози доприносе томе да читаоци за поједине исказе не могу прецизно утврдити да ли су приповедање субјективног наратора или је у питању СНГ као стилско двогласје јунака и приповедача:

Harriet, unchecked, ran eagerly through what she had to tell. 'She had set out from Mrs. Goddard's half an hour ago — she had been afraid it would rain — she had been afraid it would pour down every moment — but she thought she might get to Hartfield first — she had hurried on as fast as possible; [...]' (1948a: 153)

У овом одломку јунакиња Харијет препричава Еми шта јој се догодило. Иако је реченицом која претходи СНГ-у побуђено очекивање читаоца да сазнају шта је узнемирило Харијет због употребе претериталних времена и транспозиције личних заменица, али и изостанка других индикатора говора јунака, одломак би се без одговарајућих ортографских обележја лако могао схватити и као говор субјективног приповедача.

У највећем броју примера СНГ-а које Остинова маркира знацима навода сами јунаци изражавају своје мисли и осећања зависнословеним реченицама са номиналном клаузом:

'She could not recollect [\leftarrow I cannot recollect] what it was that she had heard about one of the Miss Maddoxes, or what it was that Lady Prescott had noticed in Fanny: she was not sure [\leftarrow I am not sure] whether Colonel Harrison had been talking of Mr. Crawford or of William when he said he was the finest young man in the room [...]' (1985: 510)

'He did not doubt [\leftarrow I do not doubt] there being very pleasant walks in every direction, but if left to him, he should always chuse the same. (...)' (1948a: 170)

'He was afraid [\leftarrow I am afraid] they should have a very bad drive. He was afraid poor Isabella would not like it. (...)' (1948a: 112)

Ако су изворни искази јунака *I cannot recollect*, *I do not doubt* и *I am afraid*, због слагања времена и транспозиције личних заменица добијени су искази: *She could not recollect*, *He did not doubt* и *He was afraid*. Слободни неуправни говор у овим случајевима у потпуности је граматички подударан неуправном говору, те би се без наводника сви дати примери директно приписивали приповедачу. Да дискалија (конферанса) није говор приповедача већ самог јунака, Остинова маркира наводницима.

Закључна разматрања

У раду је на основу поређења граматичких обележја слободног неуправног говора у стваралаштву Џејн Остин и модела заснованог на савременој књижевности доказано да су неоправдани ставови да се СНГ у делима Остинове посматра као његова мање развијена форма у односу

на савремена књижевна дела само зато што је у периоду када је Остин стварала био у својим зачецима. Са граматичког становишта разлике између ова два модела су у потпуности занемарљиве. Једино одступање од модела описаног у литератури огледа се у употреби наводника који у савременој књижевности изостају, а које Остинова у неким случајевима употребљава. Анализа примера је показала да употреба ортографских обележја није случајна. Због веће интегрисаности говора лика у индиректни дискурс субјективног приповедача, Остинова ортографски маркира обавештајне реченице лишене експресивности не би ли на тај начин говор лика додатно нагласила. Најчешћи су ипак примери у којима са граматичког становишта не постоји разлика између исказа које би требало тумачити као СНГ и неуправног говора. У тим случајевима, употреба наводника не само да је оправдана, већ је ортографско маркирање туђег говора неопходно, а знаци навода намећу се као једино логично средство.

Извори

Џејн Остин:

1948а: J. Austen, *Emma*. London: Allan Wingate.

1948б: J. Austen, *Sense and Sensibility*. London: Allan Wingate.

1964: J. Austen, *Pride and Prejudice*. London: OUP.

1985: J. Austen, *Pride and Prejudice, Mansfield Park, Persuasion*. London: OUP.

1994: J. Austen, *Northanger Abbey*. London: Penguin.

Литература

Baldik 2001: C. Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: OUP.

Bahtin 1980: M. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit. Preveo sa ruskog Radovan Matijašević.

Vale 1993: E. Valle, Narratological and Pragmatic Aspects of the Translation into Finnish of Doris Lessing's Four-Gated City, In: Y. Gambier and J. Tommola (eds.): *Translation and Knowledge*, SSOTT VI, 245–261.

Veters 1994: C. Veters, Free Indirect Speech in French, In: Vet, Co and Veters (eds.): *Tense and Aspect in Discourse: Studies and Monographs*, 75, 179–226.

Gan 2004: D. P. Gun, Free indirect Discourse and Narrative Authority in *Ema, Narrative*, 12/1, 35–54.

Karavesović 2010: D. Karavesović, Slobodni neupravni govor: englesko-srpske paralele, *Nasleđe*, VII, 15/1, 143–152.

Klitgard 2004: I. Klitgard, Dual Voice and Dual Style: Translating Free Indirect Discourse in *Ulyssis*, *Nordic Journal of English Studies*, 3/3, 319–345.

Kovačević 2012: M. Kovačević, O gramatičko-stilističkom terminosistemu tuđeg govora, *Srpski jezik*, Beograd, XVII, 13–38.

- Kon 1978: D. Cohn, *Transparent Minds: Narrative Modes of Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton: PUP.
- Lips 1926: M. Lips, *Le Style Indirect Libre*. Paris: Payot.
- Maier 2012: E. Maier, *Quotation and Unquotation in Free Indirect Discourse*, Ms 2012, Groningen. <http://dl.dropboxusercontent.com/u/109312/pub/emar-maier-2012-free-indirect-discourse-draft.pdf>. 08. 06. 2013.
- Mihelson 1990: P. H. Michaelson, Reading *Pride and Prejudice*, *Eighteenth-Century Fiction*, 3/1, 65–76.
- Mulan 2006: J. Mullan, *How Novels Work?*. Oxford: OUP.
- Popović 2007: T. Popović, *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- Prins 2003: G. Prince, *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Rajić 1996: J. Rajić, Slobodni indirektni govor u španskom i mogućnost njegovog prevođenja na srpski, *Južnoslovenski filolog*, 52, 175–191.
- Taivalkoski Šilov 1999: K. Tavalkoski – Shilov, When Two Become One: Reported Discourse Viewed through a Translatologica Perspective. <http://www2.arts.kuleuven.be/info/bestanden-div/Kristiina%20TAIVALKOSKI-SHILOV,%20When%20Two%20Become%20One.pdf>. 08. 06. 2013.

Jelena M. Josijević

GRAMMATICAL CHARACTERISTICS OF FREE INDIRECT SPEECH IN JANE AUSTEN'S NOVELS

Summary

The paper analyzes free indirect speech (FID) realizations in the novels written by Jane Austen (1775 – 1817): *Sense and Sensibility* (1811), *Pride and Prejudice* (1813), *Mansfield Park* (1814), *Emma* (1815), *Northanger Abbey* (1818), and *Persuasion* (1818). The analysis aims at comparing the grammatical characteristics of FID used by Austen with the model described in literature in order to prove that there is no reason for treating Austen's FID as a less-developed form in comparison to the model found in contemporary literature. The analysis has shown that the differences between these two models are negligible in terms of their grammatical realizations.

Key words: free indirect speech, grammatical characteristics, grammatical realization

Примљен 12. децембра 2014.

Прихваћен 23. марта 2015.